

HRVATSKOGLAGOLJSKE SREDNJOVJEKOVNE VIZIJE KAO ESTETSKA TVOREVINA

Marija-Ana Dürriegl
ESHATOLOŠKE VIZIJE U HRVATSKOGLAGOLJSKOJ
KNJIŽEVNOSTI. POETIČKE I ŽANROVSKE ZNAČAJKE

Zagreb; Hrvatska sveučilišna naklada, 2016.

Trajna je zaokupljenost poetičkom i žanrovskom problematikom hrvatske srednjovjekovne književnosti autorice Marije-Ane Dürriegl nakon knjige *Čti razumno i lipo. Ogledi o hrvatskoglagojskoj srednjovjekovnoj književnosti* (Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.) ovaj put rezultirala poetološko-genološkim opisom eshatoloških vizija hrvatskoglagojske književnosti u monografskoj studiji *Eshatološke vizije u hrvatskoglagojskoj književnosti. Poetičke i žanrovske značajke* (Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2016.).

Monografija uz *Proslov* i završni *Dodatak* sadrži četiri znanstvene studije u kojima se čitatelja upoznaje kako s korpusom hrvatskoglagojskih vizija i njihovim žanrovskim i poetičkim odrednicama, tako i s nešto širim duhovno-misaonim izvorištima srednjovjekovnih vizija, ali i upozorava na neka otvorena i još uvijek aktualna pitanja književne medievistike.

Iznimno jasno i sažeto koncipirano određenje korpusa omogućuje čitateljuproučavatelju snalaženje u varijantama/redakcijama tekstova tzv. apokaliptične ili književnosti otkrivenja. Tako je odmah na početku knjige u *Polazištima* i pripadnom potpoglavlju *Samostalna viđenja u hrvatskoglagojskoj književnosti: književnopovijesni oris* (str. 9–24) određen reprezentativni dio korpusa i to s podatkom o tome u ko-

jim su hrvatskoglagojskim rukopisima tekstovi vizija potvrđeni. Osam je tekstova hrvatskoglagojske književnosti autorici poslužilo kao osnovni uzorak za genološko-naratološku odnosno poetološku analizu: *Abrahamova vizija* (nalazi se u pet hrvatskoglagojskih rukopisa; dvije se hrvatskoglagojske verzije/redakcije nalaze jedna opširnija u *Oxfordskom zborniku* iz 15. stoljeća te u glagojskom rukopisu u Sieni s početka 16. stoljeća, i jedna kraća u *Berčićevoj zbirci* br. 5. iz 15. stoljeća, u *Tkonskom zborniku* iz 16. stoljeća te u *Petrisovu zborniku* iz 15. stoljeća). Usput valja spomenuti i posebnu autoričinu napomenu o tome da je *Abrahamova vizija jedan od najstarijih (možda i najstariji) eshatološki tekst koji sadrži motiv o 'vaganju duša'* odnosno da ova vizija s obzirom na motiv ukazanja smrti *in corpore* pripada i tradiciji kasnosrednjovjekovnoga *danse macabre* (str. 12); *Baruhova apokalipsa*, tj. *Varohovo viđenje (Treća knjiga Baruhova)* (nalazi se u glagojskom *Petrisovu zborniku* iz 1468. godine); *Bogorodična apokalipsa* (redakcija *Čtenie svete Marie o mukah'* u hrvatskoglagojskoj se književnosti nalazi u *Petrisovu zborniku*, u *Grškovičevu zborniku* iz 16. stoljeća i u jednom priručniku za propovjednike iz 17./18. stoljeća u Arhivu HAZU, sign. IV a 67); *Pavlova apokalipsa*, tj. *Pavlova vizija* (u *Oxfordskom se zborniku* iz 15. stoljeća nala-

zi duža verzija, a kraća u *Vinodolskom zborniku* iz 15. stoljeća, *Grškovićeve* te *Ljubljanskom zborniku* iz 15. stoljeća); *Tundalovo/Dundulovo viđenje*, tj. *Visio Tnugdali* (starija se verzija nalazi u *Petrisovu zborniku*, a druga u trogirskim latiničnim zbornicima: *Vartlu P. Lucića* iz 16. stoljeća i *Lulićevu zborniku* iz 1600. godine); *Čistilište svetoga Patricija* (u *Oxfordskom zborniku*); *Viđenje svetoga Bernarda* (*Viden'e svetago Brnarda, Visio Philiberti*) (u *Oxfordskom zborniku* i *Berčićevoj zbirci br. 5*, ali i u ćirilskome *Libru od mnozijekh razloga* iz 1520. godine te u latiničnome poljičkom *Rudanovićevu rukopisu* iz 1614. godine); *Slovo meštra Polikarpa* (*Slovo meštra polikarpa iz Ciprie* u *Petrisovu zborniku* i *Slovo meštra Polikarpa z Brnije u Ljubljanskom zborniku*). Potvrđeni tekstovi, unatoč njihovu razmjerno malom broju, osim što su izraz *srednjovjekovnoga mentaliteta*, nedvojbeno temama i zastupljenim motivima pokazuju otvorenost srednjovjekovne hrvatske književnosti kulturno-književnim strujanjima i s Istoka i sa Zapada, kako autorica i zaključuje.

U potpoglavlju *Duhovna i misaona izvorišta srednjovjekovnih vizija* (str. 25–41) autorica promatra tzv. „svijet srednjovjekovlja” osvrćući se na nešto širi kulturno-socijalni aspekt nastanka i popularnosti eshatoloških vizija te posebno na njihovu funkciju. Kao žanr namijenjen najširoj publici vizije su svoju popularnost stekle maštovitom i bogatom topografijom drugoga svijeta, detaljnim opisima kazni, muka, krivnje i grijeha te prijenosom *per signa* viđenoga (npr. Raja ili Pakla, a kasnije i Čistilišta) kako bi se isto prvo *prevelo* na ‘zemaljski jezik’ (str. 26–27), a zatim i *zapisalo* te *prihvatilo*. Funkcija je vizija upravo što plastičnije pokazati te uvjeriti određenu zajednicu u Božju pra-

vednost i *milosrđe* (str. 28), potaknuti vjernike na promišljanje o životu/smrti (*memento mori!*), na ispravljanje grješnoga života. Tako je u vizijama uz srednjovjekovni koncept onostranosti kao „žive stvarnosti” prisutno i *kršćansko učenje o povezanosti, kontinuitetu ovostranoga i onostranoga, što ne prestaje odvajanjem duše od tijela u času smrti, već u krajnjem usudu duše* (str. 29). Ovdje se autorica nerijetko osvrće i na učenja svetih otaca te pojedinih skolastičara dovodeći njihove teze u vezu s hrvatskoglagoljskim vizijama i dajući time širi, europski kontekst hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti.

Posebno je poticajan dio rasprave o čistilištu koje je kao odjelito stanje službeno potvrđeno tek u 15. stoljeću te se u tom kontekstu autorica osvrće na irsku eshatologiju iz koje su dvije vizije bile poznate i hrvatskim glagoljašima: *Visio Tnugdali* i *Purgatorium Sancti Patricii* (str. 32). Osim toga autorica podsjeća i na još jednu zanimljivost, a to je da se u srednjem vijeku unatoč izrazito nepovoljnom društvenom statusu žene, pojavljuje velik broj vizionarki-mističarki čije su vizije zapisane na latinskom, ali i na narodnom jeziku. Upravo sv. Hildegarda iz Bingena u *Liber vitae meritorum među prvima donosi i teološku argumentaciju čistilišta* (str. 34).

U podjeli vizija autorica slijedi klasifikaciju Petera Dinzelbachera (str. 36) po kojoj bi hrvatskoglagoljske vizije pripadale I. skupini tzv. *Visionen koju karakterizira seoba vidioca (duše) u transcendentalni prostor, obično 'intervencijom' natprirodne sile (Boga, anđela) i to u stanju ekstaze ili sna* (str. 36). To je ujedno i najpopularnija skupina u srednjem vijeku zbog svoje izrazito anagoško-etične; ali i poticajne,

didaktične i zabavne funkcije (*movere, docere i delectare*) (str. 41).

Također, u polazišnim se razmatranjima o genološkoj problematici vizija, u potpoglavlju *Vizije kao nabožni pripovjedni tekstovi – neka genološka pitanja* (str. 43–55) autorica dotaknula nekih i dalje otvorenih medievističkih pitanja kao što su pitanje *pojmovlja i terminologije*, zatim varijantnosti tekstova odnosno pitanje *prijevoda/redakcija* što je osobito važno za južnoslavenske srednjovjekovne književnosti, tzv. usmenosti odnosno *glasovnosti* srednjovjekovne književnosti, ali i uvijek aktualnih pitanja au(k)tora, adresata, recipijenata, društvene funkcije, namjere, situacije, teme i stila te *fikcije vs. faksije*. Pritom je indikativna konstatacija: *Autor se kao žanrovska odrednica u nas ne može uzimati u obzir, jer naša srednjovjekovna književnost nije 'autorska' književnost. Ne samo zato što je listom riječ o prijevodima ili preradama, već i zato što se veći broj prevoditelja-pisara-kompilatora nije potpisao* (str. 46). Time se u monografiji nazire i otvaranje još jedne važne medievističke teme, poznatije u Bonaventurinoj sintagmi *quadrupeplex est modus faciendi librum* odnosno suvremenom teoretičaru bližem Foucaultovu pitanju *Qu'est-ce qu'un auteur?* Iako se tema o konceptu srednjovjekovnoga autorstva tek naznačuje, znakovita je tvrdnja na primjeru *Slova meštra polikarpa o 'autorovoj odluci i svjesnom žanrovskom izboru'* (str. 52).

Ipak središnji dio studije čine dva poglavlja: *Žanrovske i poetičke osobine samostalnih vizija u hrvatskoglagoljskoj književnosti* (str. 57–117) i *Male vizije* (119–145). Kao *samostalne vizije* autorica određuje prvih šest vizija gore zacrtana korpusa, a s obzirom na njihove motivsko-tematske

elemente i formalna obilježja. Valja istaknuti da ova poetološka rasprava slijedi pravac istraživanja koji je zacrtala Dunja Fališevac u sada već nezaobilaznoj znanstvenoj studiji *Hrvatska srednjovjekovna proza. Književnopovijesne i poetičke osobine* (Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.), pa možemo govoriti o svojevrsnoj nadopuni i detaljnoj razradi motivsko-tematske, poetičko-retoričke i žanrovske razine analizom obuhvaćenih tekstova. Tako su u vizijama promatrane sljedeće kategorije: *kompozicija i način izlaganja građe; formule početaka i završetaka; vrijeme i prostor; dijalog; dramatizacija, karakterizacija likova, retardacija; likovi; pripovjedač; opisi, simbolizacija i alegorizacija; poučnost i djelovanje na primatelja; vizije kao 'dvostruka zrcala' te retoričkofiguralne značajke vizija*. Tako se na primjer likovi vizija očekivano određuju kao tipizirani, ali se uvodi i formula *lik = f (ideja)* što znači da su likovi *funkcija, oličenje neke ideje ili načela* (str. 80), primjećuje se i određena *psihologizacija* pojedinih likova, npr. viteza Nikule u *Čistilištu svetoga Patricija* (str. 92) te je napravljena i shema likova u samostalnim vizijama: Bog *kontekstualno* prisutan u svim viđenjima, anđeli u ulozi pomoćnika, dobre duše i biblijske osobe, vidio-putnici kroz prostore vječnosti, grešne duše te đavli kao nositelji Zla ili personificirani poroci.

U hrvatskoglagoljskim tekstovima autorica osim *samostalnih vizija i ukazanja* izdvaja i tzv. *male vizije* što su vizije (epizode) uklopljene u neki drugi žanr (str. 119) odnosno u tekstove legendarne i moralnodidaktične proze. To su vizije u *Legendi o sv. Agapitu/Agapiju*, dvije u *Tranzitu svetoga Jeronima (Videnie Ilie mniha, Videnie biskupa Cirila od Aleksandrije)*, manje epizode sklopljene u tzv. *lanac vizija*

(duža verzija *Abrahamove vizije*), u *Ot' ispovidi srama mirakulu*, zatim vizija smrtne borbe u *Meštiriji od dobra umrtija*, segmenti vizija u egzemplima i propovijedima kao što su male vizije u *Korizmenjaku* iz 1508. godine ili u glagoljskim zbirka *Disipula* iz 16. stoljeća.

U raspravi o *Otvorenim pitanjima žanrovske pripadnosti nekih srednjovjekovnih vizija* (str. 147–158) posebno su izdvojena i obrađena dva hrvatskoglagoljska teksta na žanrovskoj razmeci vizija i prenja. Ne čudi što ih žanrovski nije moguće jednoznačno odrediti, a to je ponajprije stoga što se u srednjovjekovlju zbog otvorenosti tekstualne forme žanrovi najčešće miješaju (str. 148). To su tekstovi snoviđenja *Videnje svetoga Bernarda* i ukazanja *Slovo meštra Polikarpa*, oba s pripovjednim prstenom, a koji su se u literaturi različito određivali – kao *vizije u snu*, ali i *dramski moraliteti* (str. 150). Autorica daje detaljnu analizu s obzirom na zacrtane poetičko-retoričke kategorije te se po pitanju žanrovskih određenja odlučuje za *vizije prijepora – prenja*, a s obzirom na to da oba teksta *sadrže disput i dijalog suprotstavljenih likova* (str. 151), ali i *dramsku*

strukturu kojom se udaljuju od *samostalnih vizija* (str. 158).

Monografija je zaključena *Završnim pogledom* (str. 159–167) u kojem se još jednom potvrđuje da su vizije *jedan od najpoetičnijih i najuzbudljivijih srednjovjekovnih žanrova uopće*, da nisu dostatno istražene te da ih i *današnji čitatelji mogu doživjeti kao književni ostvaraj* (str. 166–167). Naposljetku se u *Dodatku* nalazi: opsežni sažetak na engleskom jeziku – *Some poetic features and genre characteristics of Croatian glagolitic visions* (str. 169–174), *Izvori i kratice* (str. 175–176), *Izbor iz izdanja pojedinih hrvatskoglagoljskih vizija* (str. 177–178), bogata *Bibliografija* (str. 179–194), *Kazalo imena* (str. 195–197) te *Bilješka o autorici* (str. 199).

Ova bi se knjiga, posebno s obzirom na metodologiju i provedenu književnoteorijsku analizu odabrana korpusa hrvatskoglagoljske književnosti, vrlo brzo trebala naći na popisu obavezne literature u visokoškolskoj nastavi hrvatske književnosti srednjega vijeka, dok je za širu znanstvenu, napose kroatističku i paleoslavističku javnost vrijedan prilog boljem razumijevanju „svijetloga” srednjega vijeka.

Saša Potočnjak